

kulture u Hrvata konstanta su koja je i u najnovijem vremenu, svim nedaćama i zlogukim silama tame usprkos, trajno izvorište i snaga hrvatske opstojnosti i identiteta.

Lovorka Čoralić

ŠIME ŽUPANOVIĆ, RIBARSTVO DALMACIJE U 18. STOLJEĆU, Split 1993, str. 387.

Doselivši se iz dubina stare kontinentalne postojbine na obale Jadranskog mora, Hrvati su stali u red pomorskih naroda, barem jednim dijelom orijentiranih prema moru. A jedna od osnovnih aktivnosti vezanih uz more jest ribolov. Suočeni s neplodnim krševitim zaleđem, Hrvati Dalmacije se okreću moru koje pruža bogate izvore hrane siromašnim i često gladnim stanovnicima. Najstariji dokument koji spominje ribarstvo Dalmacije jest jedna isprava, sačuvana u prijepisu iz 11. ili 12. stoljeća, kojom zadarsko plemstvo daruje samostanu Sv. Krševana svoje ribarske "pošte" kod Molata i Dugog otoka, a datirana je godinom 995. Toj tisućljetnoj povijesti ribarstva Hrvata (995 – 1995) posvetio je Šime Županović svoju monografiju *Ribarstvo Dalmacije u 18. stoljeću, s posebnim osvrtom na rezultate suvremenih istraživanja*. Knjiga je plod autorovih dugogodišnjih istraživanja na polju ribarstva, koje sada osvjetljava u povijesnom okviru, analizirajući tendencije njegova razvoja u "posljednjem ali i najgorem" stoljeću mletačke vladavine nad Dalmacijom.

U *Uvodu* (11 – 20) autor ukratko analizira stanje ribarstva u vrijeme početka njegova propadanja. Županović smatra da uzroke uspona i pada ribarstva Dalmacije u 18. st. treba tražiti u socijalno-ekonomskim, a ne biološkim faktorima. U prošlosti je za ribarstvo bila karakteristična nesigurnost i povremenost. Pučanstvo se okretalo moru kad je, osobito zbog turskih osvajanja, dolazilo do krize u drugim privrednim djelatnostima. Sezonski lov na plavu ribu od proljeća do jeseni i spomenuta okazionalnost dovode do toga da je vrlo malo profesionalnih ribara, a orijentacija na jednu vrstu ribe proizvodi monopol trgovaca nauštrb samih ribara. Težnja za profitom povlači za sobom još jaču ekonomsku diferencijaciju i eksploataciju najamne radne snage u ribolovu. Dakle, osim tehničke zaostalosti i sezonskog karaktera proizvodnje, glavni uzroci opadanja ribolova nalaze se i u ekonomici ribolova i odnosa na ribolovnom tržištu i tržištu ribolovnih sredstava.

U prvom dijelu, *Eksploatacija ribljev fonda* (23 – 32), Županović govori o biološko-ekonomskim odnosima eksploatacije ribljev fonda. Suočena s neosnovanošću početnog mišljenja o neiscrpljivosti mora, praksa od ribarstvene znanosti traži odgovore na pitanja u vezi s utjecajem ribolova i drugih faktora na količinu i sastav ekonomski važnih vrsta riba u moru. Osnovno pitanje prelova, tj. prekomjernog ulova, traži odgovore koji su različiti s obzirom na onog koji ga postavlja. Zadatak je ribolovstvene biologije da odgovori na pitanje da li se lovi više riba nego što se one mogu razmnožavanjem nadoknaditi. Granice ekonomskog prelova, pak, variraju s tržišnim cijenama ribe, zakonom ponude i potražnje, operativnim troškovima i dr. Prekoračenje ulova dovodi do opadanja ribljev stocka, dakle i profita, tj. do nerentabilnosti, pa i ekonomisti teže pronaći optimalni ulov. Svoj optimum postavlja i praktični ribar koji također teži za profitom. Zbog svega toga, najaktualnije je pitanje regulacije ribolova.

Najveći dio knjige, gotovo polovina (37 – 202), posvećen je analizi *ribarstva do propasti Mletačke Republike (1797)*, a pažnja je posvećena pelagičkom ribolovu, dubinskom ribolovu i koraljarstvu.

Iskustvom su verificirane kratkoročne i dugoročne fluktuacije u lovinama srdela, najvažnije vrste, a autor ih u 18. stoljeću pokušava utvrditi na osnovi postojećih zapisa, osobito Makarskog ljetopisa i izvještaja mletačkoj vlasti. Isti izvori sadržavaju i podatke o klimatskim promjenama u tim periodima. Na osnovi recentnih oceanografskih istraživanja i usporedbe podataka o ulovima i klimi, autor zaključuje da postoji jasna korelacija između klimatsko-hidrografskih fluktuacija i kolebanja u lovinama srdela. Izmjenjivanje toplih i hladnih zima, povećanje saliniteta kao posljedica ingresije velikih vodenih masa iz Mediterana u Jadran i kozmički faktori dovode do promjena u količini riblje populacije. Promjene su cikličke i današnja znanost je utvrdila nekoliko ciklusa u trajanju od 3 do 11 godina. Osim toga, suvremena praćenja kretanja srdela pokazuju da postoji godišnje kretanje od pučine k obali, kao i longitudinalno kretanje iz srednjeg u sjeverni Jadran.

Međutim, iako je 18. stoljeće doba prosvjetiteljstva i napretka, u našim krajevima ova saznanja još su uvijek bila nepoznata, a vladaju predrasude. Za privremenu sterilnost mora optužuju se modernija i efikasnija ribolovna sredstva, kao što su mreže srdelare (vojge), kočice i sprave za lov na koralje, tzv. "inženji". Izgovor za napade je navedena štetnost tih oruđa za riblji fond jer stružući po morskom dnu rastjeruju i plaše ribu (kočice), odnosno uništavaju riblju hranu i jaja (inženji). Međutim, počev od sredine 19. stoljeća, istraživanja pokazuju da su te optužbe neosnovane. Županović pokazuje kako je glavni razlog napada na druga ribolovna sredstva materijalni interes vlasnika velikih potegača (trata), uglavnom plemića i imućnih građana. Oni nastoje eliminirati konkurenciju i pribaviti potrebnu najamnu radnu snagu. Analiza izvornog materijala pokazala je da su se zahtjevi za zabranu mreža srdelara i same zabrane mletačke vlasti donosile točno u godinama bogatog ulova srdela, dok su u godinama stagnacije zabrane skidane, a lov srdelarama se čak i preporučivao. Očito je da su optužbe za štetno djelovanje bile samo izgovor.

Sama mletačka vlast vodila je veoma lošu ribarstvenu politiku, priklanjajući se bogatom i plemićkom sloju. Zabrane korištenja srdelara donesene su u 18. stoljeću 19 puta. Progoni ribara sa srdelarama dobivali su katkad obilježja progona i spaljivanja vještica, pogotovo kad se radilo o komičkim i viškim ribarima. No kad je riječ o lovu na koralje u šibenskom području, mletačka vlast, suočena s praznom državnom blagajnom, kalkulira: ako je iznos nameta od 10 % od lova na koralje veći od iznosa poreza za ulov srdela, onda koraljarstvo dobiva zeleno svjetlo!

U trećem dijelu *O pravu moru i ribolova* (205 – 233) autor razmatra pravo ribolova u odnosu na ribolovna područja, sistem ribolova i ribarske svađe oko ribolovnih područja.

Mletačka Republika je smatrala da ima pravo dominija nad vodama Jadranskog mora. Ribolov u Dalmaciji nije ju previše zanimao i pitanja zakonodavstva prepuštala je generalnim providurima. Od 16. stoljeća more i ribolov su slobodni za sve podanike Serenissime, ali povećanje broja ribolovnih sredstava koji je premašio broj ribolovnih pošta dovodi do zahtjeva ribara za ograničenje lova stranim ribarima (iz drugih općina). Županović navodi i analizira rješavanje niza sporova oko ribolovnih pošta. Izdane dozvole za ribolov povlače ograničenje i zabranu lova drugima. Mletačka vlast oscilirala između sistema slobode i zaštite domaćih voda, što se vidi iz niza presuda; no kasnije je sve više restriktivnih mjera zbog povećanja korištenja raznih ribolovnih sredstava. Ribarske svađe i otimanja za pojedine uvale i pošte redovita su pojava od Visa, Sušca i Palagruže do Makarskog primorja i dubrovačke regije, za što autor navodi dosta primjera i terminacija generalnih providura koji pokušavaju riješiti te sporove.

Četvrti dio posvećen je *proizvodnji i prometu slane ribe* (237 – 259), što je bila jedna od važnijih gospodarskih djelatnosti na dalmatinskom području. Kao sredstvo represije prema ribarima, mletačka je vlast upotrebljavala upravo sol, bez koje nema slane ribe, i brižno je nastojala držati u rukama monopol nad njezinom proizvodnjom i prodajom. Najveći proizvođači soli su Pag i Šibenik. Cjelokupno zakonodavstvo Mletačke Republike imalo je svrhu da se sakupi što više prihoda u državnu blagajnu i osigura što više ribe Metropoli. Trgovina usoljenom ribom

opterećena je svim mogućim porezima, a usoljenu ribu bilo je zabranjeno izvoziti od svibnja do rujna. Ostali dio godine izvoz je bio dopušten samo na područje od Ancone do Venecije. Preopterećeni golemim nametima, ribari se okreću krijumčarenju i protuzakonitom izvozu na zapadnu jadransku obalu. Svi pokušaji centralne vlasti da zabranom i kontrolom sprječi kontraband bili su bezuspješni. Fiskalna politika se nije mijenjala, štoviše, nameti i kontrola su se pojačavali pa je gladnom pučanstvu ilegalna trgovina bila jedini izlaz.

Suočena s velikim problemima i padom ribarstva, Serenissima je pokušavala unaprijediti tu granu privrede. U petom dijelu knjige, *Problemi ribarstva u prošlosti* (263 – 285) Županović analizira tri pokušaja unapređivanja ribarstva u Dalmaciji. 1765. putem ankete među mletačkim konzulima u pojedinim mjestima počinju se sakupljati podaci o uzrocima propadanja ribarstva i niz prijedloga kako da se stanje popravi. Ali svi izvještaji su porazni i pokazuju da je krijumčarenje neiskorjenjivo. I drugi pokušaj je propao. Deputacija izvanrednih deputata alla arte šalje 1772 – 1773. naturalista i fiziokrata opata Alberta Fortisa da nakon putovanja dostavi izvještaj o prilikama u ribarstvu. Fortis se više bavio prirodnoznanstvenim istraživanjima i izučavanjem života i običaja Morlaka.

Naposlijetku, 1781. providuri Magistrata stare pravde obraćaju se Gospodarskom društvu u Splitu, osnovanom 1767. Županović opširno prikazuje aktivnosti tog društva pod predsjedništvom dr. Ivana Mollera, velikog pregooca i zaljubljenika u ribarstvo. Društvo je provelo niz eksperimenata i ispitivanja koristi od raznih ribljih vrsta, slalo je uzorke u Veneciju, a provelo je i prvu znanstvenu ekspediciju u vode Jadrana, jedinstven pothvat u to vrijeme. Dr. Moller je o rezultatima detaljno izvijestio providure, ali njegova je smrt zaustavila aktivnosti oko unapređenja ribarstva, a Društvo je nakon međusobnih razmirica članova utiuhlo.

Na kraju, Županović uspoređuje stanje ribarstva u Dalmaciji sa stanjem u sjevernoj Europi i zaključuje da je primitivni pasivni obalni ribolov i izrabljivački stav Mletačke Republike bio težak balast našem ribarstvu. Ukratko navodi daljnje tendencije razvoja ribarstva u 19. stoljeću, radove Riccarda D'Erca, čija su mišljenja o prirodnim uzrocima fluktuacije ulova srdela potvrdila suvremena istraživanja, i otiskivanja hrvatskih ribara u drugoj polovici 19. stoljeća u vode Mediterana sve do atlantskih obala Portugala.

Šesti dio je *diskusija* (289 – 302) koja sadržava zaključna razmatranja o problemima ribarstva u 18. stoljeću. Još jednom ih autor prikazuje u svjetlu suvremenih istraživanja. Zaključuje da su razlozi proganjanja vlasnika srdelara posve socijalne i ekonomske prirode, a mletačka vlast uvijek štiti individualne ili grupne interese vlasnika potegača. Takvo stanje traje do propasti Serenissime i pojave novih mreža za lov na skuše i lokarde. Mletačka Republika tijekom 18. stoljeća stagnira i propada, gubi korak s drugim europskim državama, odbija bilo kakav progres pa je do ruba propasti dovedeno i ribarstvo u Dalmaciji. Što se tiče fluktuacija u lovinama srdela, uzroci tome su isključivo prirodni, što Županović još jednom podvlači, nakon opsežnih analiza izvornog materijala, a na osnovi rezultata suvremenih istraživanja i svog dugogodišnjeg rada.

"Upravo taj osnovni problem izučavanja uzroka pojavama, koje su iskustvom verificirane, s aspekta prirodnih, ekonomskih i ekonomsko-historijskih, osnovna je poanta i ove monografije o ribarstvu Dalmacije 18. stoljeća" (290).

Knjiga je ilustrirana brojnim fotografijama i crtežima spominjanih ribolovnih sredstava, kao i grafikonima i kartama koji predstavljaju neke rezultate recentnih istraživanja o korelaciji između klimatsko-hidrografskih kotebanja i fluktuacije u brojnosti riblje populacije.

Sandra Prlenda

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb

Ivan KAMPUŠ, Zagreb

Tomislav RAUKAR, Zagreb

Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

TAJNIK REDAKCIJE

Ivica PRLENDER

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet

Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja iznosi 100 kuna

Izdanje časopisa sufinancira

Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, svibanj 1995.

Uvez: GRAFOUVEZ, HBZ 41 – Velika Gorica